

УДК 37.091.33-028.22:004]:159.937:159.955

Кремень Василь Григорович

доктор філософських наук, професор, академік Національної академії наук України, академік Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-5459-1318
president@naps.gov.ua

Ільїн Володимир Васильович

доктор філософських наук, професор кафедри економічної теорії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0503-8545
ilin_vv@ukr.net

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВІЗУАЛЬНОЇ ГРАМОТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ЕКСПЛІКАЦІЯ В КУЛЬТУРІ МИСЛЕННЯ

Анотація. У статті висвітлюється креативність і особливості застосування візуальної грамотності, що набула актуальності в епоху розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, упровадження яких в освіту підносить її на рівень сучасних вимог. Здійснено аналіз «візуального повороту», у результаті якого виникла візуальна культура. У її контексті набув розвитку комплекс наукових розвідок щодо проблеми візуальності, розв'язання якої формує способи обробки візуальної інформації, використання візуального сприйняття в освітніх процесах і комунікації, а також технік аргументації на основі візуальної інформації. Підкреслюється вплив візуалізації на освіту, в основі якої тепер лежить не тільки мова, а й мультимедійна екранна комунікація, що формує сучасну грамотність. Зазначається, що грамотність ХХІ століття мультимодальна, здатна до швидкої та творчої інтерпретації, означає навчання з власними правилами конструювання, спрямована на інтерактивні комунікації в режимі реального часу, передбачає можливість використання медіа для виклику емоційних реакцій, має потенціал зміни способів, методів, технологій, форм навчання. Вказуються ключові академічні досягнення сучасності: грамотність цифрової доби; базова, наукова, економічна, технологічна, візуальна, інформаційна, мультикультурна грамотність і глобальна обізнаність; винахідницьке мислення; ефективна комунікація; висока продуктивність. Виявлено, що під візуальною грамотністю розуміємо здатність сприймати та використовувати візуальні образи, разом із здатністю індивіда мислити, вчитися і виражати думки в зображеннях. Це означає сприйняття логіки, емоцій і смислів, які наявні у візуальній інформації, а також здатність продукувати образи в комунікації. Зазначається, що візуально грамотні учні та студенти мають практичні знання зі створення та відтворення візуальної інформації в цифрових медіа, а також постають продуктивними візуальними комунікаторами, які мислять відповідно до запитів цифрової реальності. Зазначається, що візуальна спрямованість сучасних освітніх практик обумовлена розвитком інформаційно-комп'ютерних технологій, які породжують екранно-образну реальність.

Ключові слова: візуальний; візуальна грамотність; освіта; інформація.

1. ВСТУП

Важливою формою активізації освітнього процесу в середній і вищій школі сьогодні постає візуальна грамотність. Актуальним завданням педагогічної діяльності є осмислення практики освітнього процесу, у якому візуальний аспект набуває дедалі більшої ваги. Це означає трансформацію традиційних форм і способів навчання до вимог візуальної культури, яка сьогодні набирає дедалі більшої сили впливу і значення, оскільки демонструє перехід до нових педагогічних технологій.

Зазначена ситуація знайшла теоретичне обґрунтування в захищеній у 2014 році у Колумбійському університеті дисертації «Розплющення: візуально-вербальне

дослідження навчання в багатьох вимірах» [1]. Поняття «розплющення» («unflattening») бере витoki з назви сатиричного роману Е. Еббата «Flatland» («Пласка земля»), де дія відбувається в двовимірному світі, а персонажами виступають геометричні фігури. Слово «unflattening» засвідчує про перетворення «плаского» двовимірного світу («суб'єкт-об'єктного») у світ «не-плаский» за допомогою використання візуальних форм. «Пласка земля» була зображена у вигляді коміксів, що дало змогу аргументувати важливість переходу до використання візуальних способів навчання і виховання. Дисертація, представлена в такій формі, показала можливості застосування візуальних елементів в освітньо-інтелектуальній сфері. Тим самим було легалізовано репрезентацію академічного знання шляхом візуалізації та показано, що класичні, традиційні способи починають втрачати своє монопольне значення.

На проблемі візуальних способів навчання акцентовано в праці Н. Череповської «Візуальна медіакультура: розвиток критичного мислення і творчого сприймання», де зазначається важливість проблеми суперечності між зростаючим обсягом візуальної інформації, активним «зануренням» молоді у споживання візуальної медіапродукції, з одного боку, і психологічною невідповідністю людини до цих змін, несформованістю в молодого покоління індивідуальної медіакультури належного рівня, як того вимагає час, – з іншого. Полегшити розв'язання вказаної проблеми можна шляхом упровадження медіаосвітніх і візуальних знань в освітніх закладах [2, с. 5]. Інакше необхідно активно включати в загальноосвітню практику заняття з візуальної грамотності, яка допоможе молодій людині продуктивно вибудувати свою життєдіяльність в умовах розвитку візуальної культури в контексті медіареальності як фактора інформаційного світу.

Постановка проблеми. Орієнтація вітчизняної освіти на європейський простір знань обумовлює якісний перехід у формах і методах навчання, які мають відповідати викликам і вимогам інформаційного світу. Для розвитку освіти це передбачає здатність людини ефективно взаємодіяти з засобами масової комунікації, адекватно діяти в інформаційно-мережевому середовищі. У контексті концепції медіаосвіти візуальна грамотність означає: по-перше, візуальну та медіа обізнаність; по-друге, широку візуальну освіченість; по-третє, візуальну компетентність. На цій основі постає завдання виявити головні напрямки становлення візуальної грамотності, що передбачає вміння: сприймати знання у процесі медіаосвітнього навчання; обирати візуальну інформацію; обмежувати себе у споживанні медіавізуальної продукції; бути готовим протистояти негативним впливам візуалізації; розуміти свої візуальні потреби і нести відповідальність за вибір візуального контенту для перегляду. Спроможність усвідомленого візуального сприйняття ставить завдання переосмислити візуальні образи в освітньому процесі, показати перспективи формування креативних ідей, реалізацію власних образно-сміслових конструктів для ствердження візуальної грамотності як засобу глобального бачення сучасності в усіх її проявах, закономірностях і тенденціях існування та розвитку в ньому людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з проблем візуальних студій засвідчив наявність низки публікацій у наукових часописах і монографічній літературі, де висвітлено проблеми візуалістики в різних контекстах. Візуально-орієнтовані способи навчання, обумовлені активним процесом становлення візуальних студій (visual studies) у другій половині 1990-х років, репрезентують роботи Т. Мітчелла [3], Н. Мірзоева [4], М. Диковицької [5], Д. Елкінса [6].

У дослідженнях Т. Мітчелла термін «візуальні студії» використовується для означення поєднання історії мистецтва, культурних досліджень і теорії літератури, кожна з яких знаходила розвиток у руслі «картинного повороту» («pictorial turn»). Пізніше цей «поворот» почали називати «візуальним» [3].

Сформований у контексті візуальних досліджень дискурс «візуальної культури» аналізують Н. Брайсон [7], М. Джей [8], М. Штуркен [9] та інші. Головна увага дослідників візуальної культури зосереджена на феномені «візуальної події», що трактується як динамічний і нефіксований процес між видимим і глядачем, між візуальним артефактом і спостерігачем за допомогою медіа та інформаційно-візуальних технологій. Історичні витоки «візуального повороту» аналізуються в працях Б. Сендівела [10], Е. Ріда [11], Ф. Фельмана [12], Г. Боема [13], Д. Левіна [14]. Теорію та практику соціальної візуалістики досліджує К. Батаєва [15], зокрема особливості Інтернет-візуальності, соціальної феноменології кіберкомунікації, теорію соціального образу в різних контекстах. Сислове наповнення «візуальної антропології» вивчають С. Пінк [16], Є. Ярска-Смірнова [17]. Історико-філософський аналіз становлення візуальності здійснюють у своїх роботах Г. Ільїна [18], М. Ямпольський [19], А. Бергер [20], М. Джей [8], Е. Грабінер [21] та інші.

Разом з тим динаміка постійного оновлення інформаційного ресурсу, широке застосування комп'ютерно-мережових технологій і вагомість візуального забезпечення освітнього процесу в контексті подальшого реформування вітчизняної освіти виокремлюють необхідність дослідження візуальної грамотності, важливість якої продиктована вимогами цифрової реальності.

Мета статті визначена фактом утвердження феномену візуальності як нової форми подачі знання, повсюдним включенням здатності «бачення» через технологічні досягнення інформаційних технологій у сучасне життя, зрозуміти яке неможливо без входження в змістовний вимір візуальної культури. Ефективним способом продуктивної подачі навчального матеріалу постає концепт візуальної грамотності, креативний зміст якої відкриває можливості залучення в освітній процес інноваційних технологій. У цій ситуації постає потреба з'ясування сутності візуальної грамотності, її впливу як одного з найважливіших методів подачі навчального матеріалу в процес сучасної освіти всіх рівнів, на її розвиток і трансформацію.

2. МЕТОДИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення завдань дослідження візуальної грамотності в умовах інформаційного світу в статті використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, доказу, пояснення, інтерпретації. Застосування методу ретроспекції дало змогу виокремити проблему «візуальності» в процесі становлення та показати перспективи її подальшого розв'язання; системний метод сприяв узагальненню концептів «візуальних студій», «візуальної культури», «візуальної грамотності» в їхній тотожності та відмінності. Метод компаративістики дозволив здійснити порівняння епістемологічних засад візуалістики в культурології, філософії та педагогіці окремих історичних періодів. Застосування методу критичного аналізу надало можливість окреслити основні аспекти дискурсів щодо «візуального повороту» в освіті та культурі мислення. Проблемно-категоріальний аналіз сприяв виявленню особливостей «візуальних студій» («visual studies») сучасності в їхній кореляції з освітнім процесом.

Дослідження проведено на основі теоретичних розробок проблем візуальної грамотності в освіті і культурі в розвідках провідних педагогів, філософів, культурологів, фахівців із візуальної медіакультури загалом і візуальності зокрема.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне суспільство називають «постмодерним» (З. Бауман), «електронним» (М. Маклюен), «інформаційним» (Е. Тоффлер), «мас-медійним» (Д. Ваттімо), «гіперреальним» (Ж. Бодрійяр), «суспільством театралізації» (Гі Дебор) тощо. В останні роки ХХ століття в соціально-філософській, культурологічній, освітній дискурсі увійшли поняття «візуальність», «візуальна медіакультура», «візуальні студії». З точки зору Ф. Джеймісона, візуалізація стає «знаком» нашого часу, «симптоматичним індексом духу часу» [22, с. 92]. Класичне визначення терміна «візуальність» (visuality) було запропоновано Х. Фостером у праці «Бачення і візуальність», де автор відрізняє його від поняття «бачення» (vision). «Бачення» розуміється як фізична дія, а «візуальність» – як «соціальний факт» [23, IX]. Відмінність між термінами вказує на дискурсивність феномену бачення, що означає його зумовленість соціально-культурним середовищем.

На думку Н. Брайсона, зміст візуальності формується під впливом соціальної дискурсивності, а також ментальних, мовних, культурних практик поведінки, обумовлених конкретним соціальним середовищем. «Між суб'єктом і світом, – зазначає дослідник, – розміщено безліч дискурсів, які формують візуальність, цей культурний конструкт, який відрізняється від бачення (vision), що розуміється як безпосередній візуальний досвід» [7, с. 92].

Необхідно враховувати, що візуальність є способом пізнання та розуміння смислів сучасності в ситуації динамічного розвитку інформаційних технологій, ствердженням поряд із віртуальною реальністю візуально-цифрової, глибинну основу якої становить здатність бачення. Візуальність – це світ «активних очей», які відкривають «світ огляду і ясності, розпорядження і влади, панування й підпорядкування» [24, с. 81].

Ствердження візуальності в ролі одного з найважливіших факторів сучасності є закономірним результатом «інформаційного буму». Він «перевантажив» людину інформацією, на обробку якої не вистачає знанневих, психічних, темпоральних і соціальних ресурсів. У результаті змінюється і спосіб сприйняття, і аналіз реальності. Завдання з підготовки індивіда для обробки нескінченного потоку інформації «взяло» на себе «око» – погляд. «Уможлиблюючи монопологічно-активістське світоставлення, воно вбачає (сутність, істину), схоплює і встановлює» [24, с. 81], – вказує Г. Шалашенко.

Розширення простору впливу візуального як способу пізнання і мислення обумовлено також деонтологізацією самого знання. Сьогодні воно втрачає свою повсюдність, оскільки завдяки комп'ютерам, смартфонам, телебаченню тощо з'явилися більш доступні способи одержання знань, але вже у формі інформації [25, с. 36]. У результаті ми переходимо до нової перспективи розвитку науки, освіти й освітнього процесу. Це означає перехід від модерно-просвітницької візуалістики, основу якої становить дистанційний розгляд предметів зовнішнього світу, до сучасної візуалістики, де долається «дистанція» між «Я» і зовнішнім світом («Іншим»). Сучасна «практика бачення передбачає усунення суб'єкт-об'єктної розірваності, стверджуючи злиття споглядача і того, що споглядається, у феномені уважного та зацікавленого погляду» [15, с. 59].

Стосовно погляду (visio), то він одночасно і нейтралізує дистанцію між тим, хто дивиться, і тим, на що він дивиться, і не в змозі її усунути. Це означає перехід до залежності індивіда від погляду, його «сутнісного виміру», згідно з яким бачення стає «асимптоматичною грою близького (до відчуження реального або уявного) і далекого (до втрати реального або уявного)» [26, с. 49].

Ще донедавна філософію, педагогіку, психологію, науку цікавила насамперед природа людського зору, методи його вдосконалення, способи організації кращої перспективи бачення (*visio*) зовнішніх об'єктів. В усталених традиціях освітнього процесу це знаходило реалізацію в застосуванні «наочного обладнання», картин, схем, діаграм, малюнків, макетів тощо. У нову інформаційну епоху відбувається спроба відійти від проблематики «як» дивитися (бачити) і зосередитися на питаннях «що» бачити, на «що» дивитися. У результаті індивід (спостерігач) поміщає себе у світ образів і речей, розглядає їх і намагається проникнути «в середину їх візуальної плоти» [15, с. 50].

Разом з тим, це «проникнення породжує ряд ризиків, зокрема режим «відеоманії», яка залучає сучасну людину до кола нових зорових вражень, нових візуальних форм і видовищ, ставлячи перед нею недосяжну мету – побачити і вмістити в собі все те, що існує у світі – усі образи, тіла, шедеври, артефакти. Однак залежність від наявної образності, яка спостерігається, намагання відчутти себе співпричетним до візуальної дії (події) призводить до втрати здатності бачення, або «очей розуму», як стверджували філософи класичної епохи. Тобто людина дивиться, але не бачить [18, с. 316].

Явище «відеоманії» породжує феномен «соціального вуаєризму», який у широкому значенні розуміють як прагнення бачити приховану сутність подій, споглядати видовища, учасники яких можуть не здогадуватись про присутність глядачів. На соціально-побутовому рівні вуаєризм виявляє себе в бажанні сучасної людини знати все про особисте життя відомих особистостей, їх приватне життя та його приховані від інших таємні особливості. Ці смаки та прагнення «експлуатує», за словами П. Бурдье, телебачення з метою привернути увагу більшої аудиторії, надаючи глядачам примітивну духовну продукцію – різні ток-шоу, виступи так званих експертів із різних проблем, зокрема астрологів, екстрасенсів, ворожок тощо [27].

У цій ситуації завдання освіти полягає в тому, щоб «вийти» із традиційного ставлення до використання «наочних засобів» і ввійти в реальність «візуального повороту». Його результат – візуальний світ, *alter ego* інформаційного світу. Когнітивні психологи зазначають, що максимальну більшість оброблюваної інформації людина отримує через зір. Здатність до візуального сприйняття накладає відбиток і на процес мисленнєвої діяльності. Зокрема на її здатність мислити творчо та креативно. Творчість зазвичай започатковується з образів і уявлення. З подальшим розвитком особистості, її знаннєвого потенціалу зростає рівень її сприйняття, відбувається перехід до аналогових метафор, порівнянь. У результаті розум (інтелект, здатність судження) продукує свої, чіткі особистісні «фільтри», які «відмежовують» людину від світу, відкриваючи можливості більш продуктивної діяльності. Тобто «ускладнення структури свідомості та розумової діяльності є результатом зростання її візуальної вибірковості і сприйняття» [18, с. 318].

Одночасно існує зворотний зв'язок між зоровим сприйняттям і світом, який людина сприймає і пізнає. Образ світу, знання про нього, як і кожного об'єкта пізнання, залежать від його візуального сприйняття. Хоча світ (так і об'єкт, об'єкти) може бути, – зазначає Г. Ільїна, – «активним, надаючи можливості, які можуть бути сприйняті або не сприйняті суб'єктом. Візуальне сприйняття надає можливості активно вибирати з безлічі об'єктів те, що відповідає цілям життєдіяльності або завданням навчання і пізнання» [18, с. 319].

Реалізація цих завдань, на думку Н. Череповської, передбачає переосмислення отриманих відео- і медіатекстів, вибудовування на їх основі власних образів та ідей для реалізації особистих задумів; утворення своїх образно-змістовних конструктів; глибинне розуміння не лише візуальних образів, а й загальне осмислення візуального медіаповідомлення; автономне ставлення до медіавізуальної інформації, як і до будь-

якої іншої; здатність зважувати користь або непридатність візуальної інформації [2, с. 6].

Цей процес створює нові, специфічні умови для навчання та творчості. Йдеться про такі продукти людської свідомості, у яких поєднані, «переплетені» відчуття і розум, образ і його розуміння, аналіз та інтерпретація отриманих результатів пізнання. Тобто інтегрально представлені ментальні, перцептивні, інтелектуальні, чуттєві компоненти. Це обумовлює більш поглиблене розуміння природи творчості, оскільки нове знання в науці, гіпотези та здогадки побудовані на основі та з допомогою мисленневих образів, які з'являються, постають першими завдяки баченню (*visio*), зокрема завдяки візуальним метафорам, які демонструють у свідомості певні картинки, образні сюжети. Наприклад, модель атома Резерфорда подібна до моделі Сонячної системи тощо [18, с. 319]. Так візуальність входить в освітній процес, що є умовою ствердження візуальної грамотності.

У контексті візуальної грамотності необхідно враховувати здійснений аналіз теорії сприйняття і когнітивної діяльності загалом, концептуально близької до теорії «активності уяви». Вона постає активною діяльністю всього організму в його тілесності й духовності, обумовлює сприйняття видимого середовища, його запитування та пошук відповіді у взаємодії відчуттів (зору, слуху, дотику) в кореляції з елементами переосмислення і трансформації цього досвіду.

На увагу заслуговує думка М. Маклюєна, згідно якої телебачення, унаслідок своєї «мозаїчності» та «ікононічності», активізує не тільки візуальні, а й тактильні здатності людини – телебачення вимагає співмірності візуального і чуттєвого в акті сприйняття зображення: «...іконографічне мистецтво використовує око, як ми свою руку, прагнучи створити повний образ, складений із багатьох моментів, сторін і аспектів людини або речі... Телевізійний образ навіть ще більше, ніж ікона, є розширенням відчуження» [28, с. 385–386].

Потрібно виходити з того, що «запит до візуального сприйняття оточуючого середовища є водночас запитом до самого себе, який мислить, уявляє, сприймає, думає. Ментальні образи конструюються свідомістю за «підказкою» візуальних даних стосовно характеристики середовища, в якому перебуває суб'єкт пізнання і з яким постійно взаємодіє» [18, с. 322].

Створені уявою «видимі» образи стають не лише об'єктами осмислення і аналізу, а й умовою конструювання, творення спочатку мислимого, а потім і реального. «Бачити, уявляти – це перетворювати» [29, с. 278], – наголошував видатний психолог С. Рубінштейн. Зауважимо, що ментальний образ створюється «оком розуму» (*minds eye*). Помислити – означає побачити. Або, як говорив С. Далі, «уважно дивитися – означає мислити». Художник завдяки своїй уяві умів «мисленням, розумом бачити невидиме і незвичне» [30, с. 19].

У цій ситуації головне завдання освітньої діяльності – максимально задіяти засоби візуального процесу, або візуалістики («*visual study*»), в освітньому процесі. Проблема полягає в організації медіаосвіти, котру у форматі спецкурсу доцільно впроваджувати для учнів старших класів. «Шкільна медіаосвіта, – зазначає Н. Череповська, – має бути спрямованою передусім на виховання свідомого, компетентного і творчого споживача медіапродукції та має стимулювати розвиток спеціальних знань, умінь, навичок у світі сучасних медіа. Основне завдання медіаосвіти полягає в системному та компетентному вихованні молодого покоління, яке має навчитися не лише адекватно користуватися різноманітними медійними засобами, а й розумітися на закономірностях їх функціонування, знатися на особливостях технологій впливу засобів масової комунікації на емоції, свідомість, поведінку, комунікацію людини, а головне – критично мислити, оцінювати сприймане, творчо

переосмислювати переглянуте, автономно ставитися до продукції масмедіа загалом» [2, с. 16].

Досвід підтверджує, що сучасна шкільна медіаосвіта засновується на візуальних технологіях, під якими розуміють, на думку Н. Мірзоеффа, різні способи передачі «відеоінформації, від масляних фарб до телебачення та Інтернету» [4, с. 3].

На відміну від попередніх епох, бачення, або візуальність, у контексті візуальної культури розширюється від мови текстів до мультимедійної, екранної мови, яка активно входить в освітній процес. Водночас візуальні типи комунікації трансформують освіту в глобальних масштабах, у якій відбувається перехід від друкованих засобів ретрансляції інформації до візуальних форм. У друці мова є первинним елементом, а візуальні фактори – образне оформлення, дизайн, ілюстрації – постають вторинними. Однак в інформаційних медіа домінує візуальне. Друк (слово) існує і буде залишатися важливим засобом комунікації, але мовно-словесна культура відчутно рухається в бік візуальної. Ця обставина закономірно зумовлює розширення впливу візуалізації на освітній процес, на освіту загалом. В основі цієї освіти лежить не мовна, а мультимедійна екранна комунікація, що формує основу сучасної освіти – грамотність XXI століття. У загальному плані вона є комплексом здібностей і навичок, у яких поєднуються візуальна, аудіальна, цифрова грамотності. Це означає розуміти вплив зображень, візуальних картинок, вставок, звуків, маніпулювати і трансформувати цифрові медіа, адаптуватися до їх нових форм [31].

Зміна ідеї грамотності відбувається в самій формі. Згідно з даними звіту «Глобальний імператив: грамотність у XXI столітті», сучасна грамотність, по-перше, мультимодальна, не обмежується мовними засобами, а використовує звуки, музику, сталі й рухомі зображення, вона багатостороння, групова; по-друге, має творчу швидкість та здатність до інтерпретації; по-третє, означає навчання новій граматиці з властивими для неї правилами конструювання. Граматика нової мультимедійної мови не є повністю осмисленою, однак молодь легко схоплює те, як візуальні та інші мультимедійні компоненти впливають на комунікацію; по-четверте, мова грамотності XXI століття спрямована на інтерактивні комунікації, на спілкування в режимі реального часу; по-п'яте, через мистецтво, музику, фільми, малюнки створює можливість виклику емоційних відповідей; по-шосте, має потенціал зміни способів, яким ми навчаємося [32].

Сучасний освітній досвід показує, що візуально грамотні учні та студенти мають володіти такими компетентностями: мати практичні знання зі створення або відтворення візуальних ефектів у електронних медіа; розуміти базові елементи візуального дизайну, техніки та медіа; бути обізнаними в емоційному та психологічному впливах на сприйняття візуальних ефектів; розуміти репрезентаційні, пояснювальні, абстрактні та символічні зображення; застосовувати знання візуальних ефектів в електронних медіа; бути поінформованими глядачами, критиками, споживачами візуальної інформації; стати обізнаними дизайнерами, творцями і продюсерами візуальної інформації, а також ефективними візуальними комунікаторами; бути експресивними, креативними особистостями, які успішно розв'язують проблеми мультимедійної, візуально-цифрової реальності [33].

Візуальна грамотність – це не тільки вміння розуміти візуальні зображення. Це також екранна мова як нова цінна якість навчання. Реальність сьогодення засвідчує: якщо ти невправний з екранною (візуальною) мовою, ти не грамотний. Учні та студенти, які орієнтуються в цифрових технологіях, рухаються у віртуальному світі з надзвичайною вправністю і швидкістю.

На основі цього виділяють чотири аргументи на користь «екранної» дефініції візуальної грамотності: 1) мультимедійна екранна мова сьогодні стала загальноживаною;

2) мультимедійна екранна мова здатна конструювати складні значення незалежно від тексту; 3) мультимедійна екранна мова охоплює способи мислення, шляхи комунікації, проведення дослідження і методи публікації та навчання, які суттєво відмінні від текстувальних; 4) ті, хто є по-справжньому грамотними у XXI столітті, є тими, хто навчені читати та писати мультимедійною екранною мовою [33].

Значення і роль візуальної грамотності в сучасній вищій освіті зростає, оскільки сучасні учні та студенти живуть у візуально наповненому світі, де вони постійно стикаються з творенням сенсів і знань засобом зображень і візуальних медійних комунікацій. Необхідність формування компетенцій для пошуку, інтерпретації, оцінки, створення візуальних матеріалів у науковому середовищі стає необхідною складовою освіти XXI століття.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, «візуальні студії» («visual studies») як результат розвитку інформаційно-цифрових технологій обумовили перехід освіти на новий рівень інноваційного поступу. У контексті «візуального повороту» в культурі відбувається розширення способів передачі знання – від мови текстів до екранної, медійно-візуальної мови. У дослідженні проблеми візуальності задіяні соціальна філософія, логіка, семіотика, філософія освіти, педагогіка, психологія, культурологія, теорія аргументації та інші дисципліни. Поза ними набуває розвитку «Visual Science» як комплекс наукових розвідок стосовно обробки візуальної інформації, способи використання свідомого візуального сприйняття в процесах комунікації, застосування різноманітних технік аргументації на основі візуальної інформації тощо. У цих дослідженнях задіяні різні напрями психології, інформатики, нейрофізіології, медицини, когнітивістики, філософської антропології, інші науки.

У результаті впливу візуалізації на освіту її основу становить мультимедійна екранна комунікація, яка формує візуальну грамотність. У цифрову епоху «грамотність» є комплексним поняттям, яке охоплює ряд складових: базова, наукова, економічна, технологічна, інформаційна, глобальна, мультикультурна і візуальна грамотність. Сучасна педагогіка і філософія освіти мають орієнтуватись на візуальну спрямованість сучасних освітніх практик, які породжують екранно-образну реальність.

Формування візуальних компетенцій для пошуку, інтерпретації, оцінки, творення знання в цифровій реальності стає необхідною складовою освіти XXI століття. Перспективний аспект візуальної грамотності як нової парадигми освіти полягає в спрямуванні розробки культури візуального мислення та визначенні моделей педагогічної активності. У її контексті важливим завданням постає розробка спеціальних стандартів візуальної грамотності, призначених для використання в академічних проєктах, педагогічних дослідженнях, освітніх технологіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Unflattening: How a Dissertation in Comics Form Reimagined Scholarship and Academic Writing: [Електронний ресурс]. Доступно: https://English.princeton.edu/events/unflattening_how-dissertation-comics-form-reimagined-scholarship-and-academic-writing. Дата звернення: Листоп. 3, 2017.
- [2] Н. Череповська, «Візуальна медіакультура: розвиток критичного мислення і творчого сприймання». К.: Міленіум, с. 117, 2014.
- [3] W.J.T. Mitchell, «What do Pictures want? The Lives and Loves of Images». Chicago: The University of Chicago Press, 380 p., 2005.
- [4] N. Mirzoeff, «An Introduction to Visual Culture». New York: Rout ledge, c. 274, 1999.

- [5] M. Dikovitskaya, «*Visual Culture: The Study of the Visual after the Cultural Turn*». Massachusetts: MIT Press, 316 p., 2005.
- [6] J. Elkins, «*Visual Studies. A Skeptical Introduction*». New York: Routledge, 231 p., 2003.
- [7] N. Bryson, «The Gaze in the Expanded Field». *Vision and Visuality*; [Edited by Hal Foster]. Seattle: Bay Press, P. 87-108, 1988.
- [8] M. Jay, «Cultural relativism and the visual turn». *Journal of Visual Culture*, No. 1(3), P. 267-287, 2002.
- [9] M. Sturken, «*Practices of Looking: An Introduction in Visual Culture*». New York: Oxford University Press, 496 p., 2001.
- [10] B. Sandywell, «*Dictionary of Visual Discourse: a Dialectical Lexicon of Terms*». New York: Ashgate, 702 p., 2011.
- [11] Т. Рид, «*Исследование человеческого ума на принципах здравого смысла*». Санкт-Петербург: Алетейя, 352 с., 2000.
- [12] F. Fellmann, «*Symbolischer Pragmatismus. Hermeneutik nach Dilthey*». Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verl., 223 p., 1991.
- [13] G. Boehm, «*Ikonsche Wendung*». Was is ein Bild. München: Wilhelm Fink, 1995.
- [14] D.M. Levin, «*The Philosopher's Gaze: Modernity in the Shadows of Enlightenment*». Berkeley; Los-Angeles; Oxford, 502 p., 1999.
- [15] Е.В. Батаева, «*Видимое общество. Теория и практика социальной визуалистики*». Х.: ФЛП Лысенко И.Б., с. 349, 2013.
- [16] S. Pink, «*Future of Visual Anthropology: Engaging the Senses*». London: New York: Routledge, 166 p., 2006.
- [17] Е. Ярская-Смирнова, «*Герои и тунядцы: иконография инвалидности в советском визуальном дискурсе*». М.: ООО «Вариант», С. 289-332, 2009.
- [18] Г.В. Ільїна, «*Гене́за культури мислення: логос, раціо, візіо*»: монографія». Київ, Ніжин: Видавець П.П. Лисенко М.М., с. 368, 2018.
- [19] М. Ямпольский, «*Ткач и визионер: Очерки истории репрезентации, или О материальном и идеальном в культуре*». М.: Новое литературное обозрение, 616 с., 2007.
- [20] J. Berger, «*Ways of Seeing*». London : British Broadcasting Corporation and Pinguin Books, 166 p., 1972.
- [21] E. Grabner, «*Making Thought Visible: The Practice of the Artist*». Union Institute and University, ProQuest Dissertations Publishing, 217 p., 2007.
- [22] Ф. Джеймісон, «*Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму*». К.: Вид-во «Курс», с. 504, 2008.
- [23] «*Vision and Visuality*». Edited by Hal Foster. Seattle: Bay Press, 135 p., 1988.
- [24] Г. Шалашенко, «*Феномен та дискурс: роль антропологічних переконань у науках про культуру та суспільство*». *Філософські діалоги'2015. Філософія. Культура. Суспільство: зб. наук. праць*. К.: Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, с. 77-85, 2015.
- [25] П.Г. Щедровицкий, «Изменения мышления на рубеже XXI столетия: социально-культурные вызовы». *Вопросы философии*. № 1. с. 36-54, 2007.
- [26] Ж. Диди-Юберман, «*То, что мы видим, то, что смотрит на нас*». СПб.: Наука, с. 263, 2001.
- [27] П. Бурдые, «*О телевидении и журналистике*». М.: Фонд научных исследований «Прагматик культуры», с. 160, 2002.
- [28] М. Маклюэн, «*Понимание Медиа: Внешние расширения человека*». М.: «Канон-пресс-Ц», «Кучково поле», с. 464, 2003.
- [29] Е.Н. Князева, «*Энактивизм: новая форма конструктивизма в эпистемологии*». М.: СПб.: Центр гуманитарных инициатив; Университетская книга, с. 352, 2014.
- [30] Е.А. Басин, «*Искусство и воображение*». М.: Слово, с. 358, 2011.
- [31] D. Hattwig, K. Bussert, A. Medaille, J. Burgess .Visual Literacy Standards in Higher Education: an Opportunities for Libraries and Student Learning . *Libraries and the Academy*, Vol. 13, No. 1 (2013). pp. 61-89.
- [32] Global Imperative: The Report of 21 Century Literacy Summit. MMC: The New Media Concircium, 2005. [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.umc.org/pdf/Global_Imperative.pdf.
- [33] U. Boden, & L. Stenliden, Emerging Visual Literacy through Enactments by Visual Analytics and Students. *Designs for Learning*, 11 (1), pp. 40-50. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.designsforlearning.nu/article/10.16993/df1.108/>. doi: <http://doi.org/10.16993/df1.108>

Матеріал надійшов до редакції 22.01.2020 р.

ПРЕЗЕНТАЦИЯ ВИЗУАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ И ЕЕ ЭКСПЛИКАЦИЯ В КУЛЬТУРЕ МЫШЛЕНИЯ

Кремень Василий Григорьевич

доктор философских наук, профессор, академик

НАПН Украины, г. Киев, Украина

ORCID ID 0000-0001-5459-1318

president@naps.gov.ua

Ильин Владимир Васильевич

доктор философских наук, профессор кафедры экономической теории

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

ORCID ID 0000-0003-0503-8545

ilin_vv@ukr.net

Аннотация. В статье освещается креативность и особенности применения визуальной грамотности, которая стала актуальной в эпоху развития информационно-компьютерных технологий, внедрение которых поднимает образование на уровень современных требований. Осуществлен анализ «визуального поворота», результатом которого является визуальная культура. В ее контексте развивается комплекс научных исследований, посвященных проблемам визуальности, решение которых формирует способы обработки визуальной информации, использование визуального восприятия в образовательных процессах и коммуникации, а также техник аргументации на основе визуальной информации. Подчеркивается влияние визуализации на образование, в основе которого теперь лежит не только язык, а мультимедийная экранная коммуникация, формирующая современную грамотность. Отмечается, что грамотность XXI века мультимодальная, способная к быстрой и творческой интерпретации, означает обучение с собственными правилами конструирования, направленная на интерактивные коммуникации в режиме реального времени, включает возможность использования медиа для того, чтобы вызвать эмоциональные реакции, обладает потенциалом изменения способов, методов, технологий, форм обучения. Указывается на ключевые академические достижения современности: грамотность цифровой эпохи; базовая, научная, экономическая, технологическая, визуальная, информационная, мультикультурная грамотность и глобальная осведомленность; изобретательское мышление; эффективная коммуникация; высокая производительность. Выявлено, что под визуальной грамотностью понимают способность воспринимать и использовать визуальные образы, включая способность индивида мыслить, учиться и выражать мысли в изображениях. Это означает восприятие логики, эмоций и смыслов, которые содержатся в визуальной информации, а также способность продуцировать образы в коммуникации. Отмечается, что визуально грамотные ученики и студенты имеют практические знания по созданию и воспроизведению визуальной информации в цифровых медиа, а также являются продуктивными визуальными коммуникаторами, которые мыслят в соответствии с запросами цифровой реальности. Указывается, что визуальная направленность современных образовательных практик обусловлена развитием информационно-компьютерных технологий, порождающих экранно-образную реальность.

Ключевые слова: визуальный; визуальная грамотность; образование; информация.

PRESENTATION OF VISUAL LITERACY IN THE EDUCATIONAL PROCESS AND ITS EXPLICATION IN THE CULTURE OF THINKING

Vasyl H. Kremen

Doctor of Sciences (Dr.Hab.) in Philosophy, Professor, Academician

NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-5459-1318

president@naps.gov.ua

Volodymyr V. Pyin

Doctor of Sciences (Dr.Hab.) in Philosophy, Professor at the Department of Economic Theory

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-0503-8545

ilin_vv@ukr.net

Abstract. The article highlights the creativity and features of the use of visual literacy, which has become relevant in the era of development of information and computer technologies, the introduction of which in education brings it to the level of modern requirements. The analysis of the «visual turn» is made; its result is a visual culture. In its context, a complex of scientific studies on visual problems is developing, the solution of which shows how to process visual information, the use of visual perception in the processes of education and communication, as well as argumentation techniques based on visual information. The influence of visualization on education, which is now based not on language, but on multimedia screen communication, which forms contemporary literacy, is emphasized. It is noted that the 21st century multimodal literacy, capable of quick and creative interpretation, means learning with its own design rules, aimed at real-time interactive communication, includes the ability to use media to trigger emotional reactions, and has the potential to change learning modes, methods, technologies, and forms. Key academic achievements of our time are indicated: digital age literacy; basic, scientific, economic, technological, visual, informational, multicultural literacy and global awareness; inventive thinking; effective communication; high performance. The article reveals the authors' understanding of visual literacy as the way to perceive and use visual images, including the individual's ability to think, learn and express thoughts in images. This means the perception of logic, emotions and meanings that are contained in visual information, as well as the ability to produce images in communication.

It is noted that visually literate pupils and students have practical knowledge of creating and reproducing visual information in digital media, and are also productive visual communicators who think in accordance with the demands of digital reality.

The visual orientation of modern educational and pedagogical practices is due to the development of information and computer technologies that generate screen-like reality.

Keywords: visual culture; visual literacy; education; information.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Unflattening: How a Dissertation in Comics Form Reimagined Scholarship and Academic Writing: [Online]. Available: https://English.princeton.edu/events/unflattening_how-dissertation-comics-form-reimagined-scholarship-and-academic-writing. Accessed on: November 3, 2017. (in English)
- [2] N. Cherepovs'ka, «*Visual media culture: the development of critical thinking and creative perception*». K.: Milenium, s. 117, 2014. (in Ukrainian)
- [3] W.J.T. Mitchell, «*What do Pictures want? The Lives and Loves of Images*». Chicago: The University of Chicago Press, 2005. (in English)
- [4] N. Mirzoeff, «*An Introduction to Visual Culture*». New York: Routledge, p. 274, 1999. (in English)
- [5] M. Dikovitskaya, «*Visual Culture: The Study of the Visual after the Cultural Turn*». Massachusetts: MIT Press, 2005. (in English)
- [6] J. Elkins, «*Visual Studies. A Skeptical Introduction*». New York: Routledge, 2003. (in English)
- [7] N. Bryson, «The Gaze in the Expanded Field». *Vision and Visuality*; [Edited by Hal Foster]. Seattle: Bay Press, pp. 87-108, 1988. (in English)
- [8] M. Jay, «Cultural relativism and the visual turn». *Journal of Visual Culture*, no. 1(3), pp. 267-287, 2002. (in English)
- [9] M. Sturken, «*Practices of Looking: An Introduction in Visual Culture*». New York: Oxford University Press, 2001. (in English)
- [10] B. Sandywell, «*Dictionary of Visual Discourse: a Dialectical Lexicon of Terms*». New York: Ashgate, 2011. (in English)
- [11] T. Rid, «*The Study of the Human Mind on the Basis of Common Sense*». Sankt-Peterburg: Aletyya, 2000. (in Russian)
- [12] F. Fellmann, «*Symbolischer Pragmatismus. Hermeneutik nach Dilthey*». Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verl., 1991. (in English)
- [13] G. Boehm, «*Ikonomische Wendung*». Was is ein Bild. München: Wilhelm Fink, 1995. (in German)
- [14] D.M. Levin, «*The Philosopher's Gaze: Modernity in the Shadows of Enlightenment*». Berkeley; Los-Angeles; Oxford, 502 p., 1999. (in English)
- [15] Ye.V. Batayeva, «*Visible society. Theory and practice of social visualism*». KH.: FLP Lysenko I.B., 2013. (in Russian)
- [16] S. Pink, «*Future of Visual Anthropology: Engaging the Senses*». London: New York: Routledge, 2006. (in English)

- [17] Ye. Yarskaya-Smirnova, «*Heroes and parasites: an iconography of disability in Soviet visual discourse*». M.: OOO «Variant», pp. 289-332, 2009. (in Russian)
- [18] H.V. Il'yina, «*Genesis of the culture of thinking: logo, ration, vision*», monograph, Kyiv, Nizhyn: Vydavets' P.P. Lysenko M.M., 2018. (in Ukrainian)
- [19] M. Yampol'skiy, «*Weaver and Visionary: Essays on the History of Representation, or On the Material and Ideal in Culture*». M.: Novoye literaturnoye obozreniye, 2007. (in Russian)
- [20] J. Berger, «*Ways of Seeing*». London : British Broadcasting Corporation and Pinguin Books, 1972. (in English)
- [21] E. Grabiner, «*Making Thought Visible: The Practice of the Artist*». Union Institute and University, ProQuest Dissertations Publishing, 2007. (in English)
- [22] F. Dzheymison, «*Postmodernism, or the Logic of the Culture of Late Capitalism*». K.: Vyd-vo «Kurs», 2008. (in Ukrainian)
- [23] H. Foster (Ed.), «*Vision and Visuality*», Seattle: Bay Press, 1988. (in English)
- [24] H. Shalashenko, «Phenomenon and discourse: the role of anthropological beliefs in the sciences of culture and society». *Filosof's'ki dialohy'2015. Filosofiya. Kul'tura. Suspil'stvo: zb. nauk. prats'*. K.: In-t filosofiyi im. H.S. Skovorody NAN Ukrainy, pp. 77-85, 2015. (in Ukrainian)
- [25] P.G. Shchedrovitskiy, «Changes in Thinking at the Turn of the 21st Century: Social and Cultural Challenges». *Voprosy filosofii*, no. 1, pp. 36-54, 2007. (in Russian)
- [26] ZH. Didi-Yuberman, «*What we see, what looks at us*». SPb.: Nauka, 2001. (in Russian)
- [27] P. Burd'ye, «*About television and journalism*». M.: Fond nauchnykh issledovaniy «Pragmatik kul'tury», 2002. (in Russian)
- [28] M. Maklyuen, «*Understanding Media: Human External Extensions*». M.: «Kanon-press-TS», «Kuchkovo pole», 2003. (in Russian)
- [29] Ye.N. Knyazeva, «*Anactivism: A New Form of Constructivism in Epistemology*». M.: SPb.: Tsentr humanitarnykh initsiativ; Universitetskaya kniga, 2014. (in Russian)
- [30] Ye.A. Basin, «*Art and imagination*». M.: Slovo, 2011. (in Russian)
- [31] D. Hattwig, K. Bassert, A. Medaille, and J. Burgess. Visual literacy Standards in Higher Education: an Opportunities for Libraries and Student Learning, *Librariesandthe Academy*, vol. 13, no. 1, pp. 61-89, 2013. (in English).
- [32] Global Imperative: The Report of 21 Century Literacy Summit. MMC: The New Media Concircium, 2005. [Online]. Available: https://www.umc.org/pdf/Global_Imperative.pdf. (in English)
- [33] U. Boden, and L. Stenliden, Emerging Visual Literacy through Enactments by Visual Analytics and Students. *Designs for Learning*, 11 (1), pp. 40-50, doi: <http://doi.org/10.16993/dfl.108>. (in English)

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.